

Jan SZCZERBIŃSKI

Wyższy Urząd Górniczy, Katowice

AKTUALNE PROBLEMY OCHRONY ŚRODOWISKA W DZIAŁALNOŚCI GÓRNICZEJ

Streszczenie. Wymogi ochrony środowiska zajmują obecnie dominującą pozycję na liście uwarunkowań stanowiących o możliwości prowadzenia działalności gospodarczej, w tym także działalności górniczej. Przesądziły one o potrzebie nowelizacji wielu aktów prawnych, głównie z uwagi na potrzebę dostosowania ich do rozwiązań obowiązujących w Unii Europejskiej. Wraz z innymi aktami prawnymi projekt ustawy o zmianie ustawy – Prawo geologiczne i górnicze jest obecnie przedmiotem prac Sejmu RP. Zawiera on daleko idące modyfikacje istniejących rozwiązań prawnych z zakresu obowiązków i uprawnień przedsiębiorcy, dotyczących ochrony zasobów kopalin, bezpieczeństwa powszechnego i ochrony środowiska w ruchu zakładu górniczego.

THE PRESENT PROBLEMS OF ENVIRONMENTAL PROTECTION IN MINING ACTIVITY

Summary. Requirements of environmental protection take now predominant position on the list of conditions determining possibility of economic activity carrying on, including also mining activity. The requirements prejudge the need for amendments on a lot of legal acts, mainly in view of the need for their adaptation to European Union standards. Together with other acts, a project of change of Geological and Mining Law is now worked by Polish Parliament. The project contains important modifications of legal solutions in the area of entrepreneur's duties and rights referred to protection of mineral resources, public safety and environmental protection in the course of mine activity.

1. Wprowadzenie

Podstawowe kierunki zarządzania środowiskiem w Polsce wyznacza ustawa z dnia 31 stycznia 1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska. Przepisy tej ustawy zobowiązują przedsiębiorcę prowadzącego eksploatację złoża kopaliny podejmować środki niezbędne do ochrony zasobów złoża, ochrony powierzchni ziemi oraz wód powierzchniowych i

podziemnych, sukcesywnie prowadzić rekultywację terenów poeksploatacyjnych oraz przywracać do właściwego stanu inne elementy przyrodnicze środowiska. Nakazują prowadzić eksploatację złoża w sposób gospodarczo uzasadniony, przy zastosowaniu środków ograniczających szkody w środowisku. Zasady gospodarowania złożem kopaliny i związanej z eksploatacją złoża ochrony środowiska określają przepisy ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. – Prawo geologiczne i górnicze.

Ponad pięciolletni okres funkcjonowania prawa geologicznego i górniczego pozwolił na rzetelną ocenę prawidłowości i skuteczności zawartych w nim regulacji. Wykazała ona, że zachodzi konieczność dokonania niezbędnych zmian wynikających z potrzeby dostosowania do wymagań Konstytucji RP oraz do prawa obowiązującego w krajach Unii Europejskiej, zapewnienia spójności z innymi obszarami prawa, wzmocnienia kompetencji organów administracji geologicznej i nadzoru górniczego, wzmocnienia ochrony środowiska na terenach górniczych, w tym także ochrony złóż kopalin. Zmiany te uwzględnione zostały w rządowym projekcie ustawy o zmianie ustawy – Prawo geologiczne i górnicze, będącym aktualnie przedmiotem prac parlamentarnych.

Kierunki modyfikacji przepisów polskiego prawa określa Narodowy Program Przygotowania do Członkostwa w Unii Europejskiej. Realizacja tego programu w obszarze dotyczącym ochrony środowiska spowoduje między innymi znaczne zwiększenie dostępu społeczeństwa do informacji o środowisku na terenach górniczych oraz zagwarantuje jego udział w procedurach planowania działalności górniczej (Paździorek 2000). W dostosowaniu między innymi do dyrektywy 90/313/EWG przygotowany został i skierowany do Sejmu RP projekt ustawy *o postępowaniu w sprawie ocen oddziaływania na środowisko oraz o dostępie do informacji o środowisku i jego ochronie*. Projekt ten przewiduje, że dostęp do informacji przysługuje każdemu, bez względu na obywatelstwo i interes prawny. Organy administracji publicznej, w posiadaniu których znajdują się informacje o środowisku, zobowiązane są do ich udostępnienia.

2. Kierunki nowelizacji prawa geologicznego i górniczego

Skierowany do Sejmu RP w październiku 1998 r. rządowy projekt ustawy Prawo geologiczne i górnicze poddany został w dniu 5 listopada 1999 r. pierwszemu czytaniu, a następnie przekazany do specjalnej podkomisji wyłonionej spośród posłów reprezentujących komisje sejmowe: Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa, Gospodarki oraz

Samorządu Terytorialnego i Polityki Regionalnej (Bradecki 2000). Projekt ustawy przewiduje między innymi regulacje, które w istotny sposób wspomagać będą instrumenty służące ochronie i kształtowaniu środowiska na terenach objętych działalnością wydobywczą (tzw. terenach górniczych), w tym także ochronie obiektów budowlanych.

Nowym rozwiązaniem prawnym, jakie zawiera rządowy projekt ustawy, jest możliwość przeniesienia przez właściwy organ koncesji na rzecz podmiotu, który wyraża zgodę na wszystkie wynikające z niej warunki, w tym warunki dotyczące ochrony środowiska i zasobów złoża, i wykaże, że jest w stanie spełnić wymagania związane z wykonywaniem zamierzonej działalności. Przeniesienie koncesji spowoduje również przeniesienie praw i obowiązków wynikających z innych decyzji właściwych organów.

Przyjmując, że prawo do informacji uzyskanych w wyniku prac geologicznych przysługuje Skarbowi Państwa, wprowadzono zasadę, że ten, kto poniósł koszty prac geologicznych, ma wyłączne prawo do nieodpłatnego wykorzystywania uzyskanych w ich wyniku informacji geologicznych. Prawo to wygasa po upływie 5 lat od utraty mocy decyzji, na podstawie której wykonano prace będące źródłem informacji. Prowadzący działalność na podstawie ustawy obowiązany jest do bieżącego przekazywania Skarbowi Państwa informacji geologicznych, w tym próbek wraz z wynikami ich badań. Jednostki samorządu terytorialnego mogą żądać od Skarbu Państwa nieodpłatnego udostępnienia informacji dotyczących ich terytoriów, niezbędnych do wykonywania ich zadań własnych.

W razie gdy dokumentacja geologiczna ma stanowić podstawę do udzielenia koncesji na wydobywanie kopalin, stopień rozpoznania złoża powinien umożliwić opracowanie projektu zagospodarowania złoża oraz wskazanie możliwości i kierunków rekultywacji terenów poeksploatacyjnych. Dokumentację geologiczną sporządzać się będzie z uwzględnieniem kryteriów bilansowości określonych w drodze rozporządzenia przez ministra właściwego do spraw środowiska.

Projekt ustawy przewiduje nadto skreślanie upadłości przedsiębiorcy z katalogu przyczyn powodujących wygaśnięcie koncesji. Cofnięcie albo wygaśnięcie koncesji nie zwolni przedsiębiorcy z wykonania określonych w niej obowiązków dotyczących ochrony środowiska oraz obowiązków związanych z likwidacją zakładu górniczego. Zakres i sposób wykonania tych obowiązków ustali organ koncesyjny w decyzji stwierdzającej wygaśnięcie koncesji. Do podmiotu, na który nałożono wspomniane obowiązki, stosować się będzie odpowiednio przepisy prawa geologicznego i górniczego, w tym również przepisy o wykonywaniu nadzoru górniczego.

W celu zabezpieczenia interesów użytkowników powierzchni ziemi, po zakończeniu wydobywania kopaliny, proponuje się nałożenie na przedsiębiorcę obowiązku tworzenia funduszu przeznaczanego na likwidację zakładu górnictwa i przywrócenie terenu po eksploatacji górnictwa do właściwego stanu. Na fundusz ten przedsiębiorca będzie przekazywał równowartość od 3% do 10% odpisów amortyzacyjnych od środków trwałych zakładu górnictwa.

W obszarze regulacji dotyczących odpowiedzialności przedsiębiorcy za szkody wyrządzone ruchem zakładu górnictwa przyjęto, by w odniesieniu do naprawiania szkód w gruntach rolnych i leśnych stosować zasady identyczne jak dla pozostałych nieruchomości. W razie naprawienia przez przedsiębiorcę szkody w gruntach rolnych i leśnych przez zapłatę odszkodowania nie będzie się stosować przepisów o ochronie gruntów rolnych i leśnych.

W obecnym stanie prawnym sądowe dochodzenie roszczeń o naprawę szkód spowodowanych ruchem zakładu górnictwa możliwe jest po wyczerpaniu postępowania ugodowego. W projekcie przyjęto zasadę, by pozasądowa ugoda o naprawienie szkód wyrządzonych ruchem zakładu górnictwa stanowiła tytuł egzekucyjny w rozumieniu Kodeksu postępowania cywilnego. Wzmocni to pozycję poszkodowanego w stosunku do przedsiębiorcy. Opłaty sądowe i wydatki związane z czynnościami sądowymi ponosić będzie Skarb Państwa. Przewidziano także możliwość obciążenia poszkodowanego przez sąd kosztami postępowania procesowego w wypadkach szczególnie uzasadnionych.

Podstawą wyznaczenia obszaru górnictwa ma być dokumentacja geologiczna złoża i projekt zagospodarowania złoża. Projekt zagospodarowania złoża sporządzać będzie ubiegający się o koncesję na wydobywanie kopaliny ze złoża na podstawie dokumentacji geologicznej z uwzględnieniem uwarunkowań techniczno-ekonomicznych i ekologicznych. Zmiany projektu zagospodarowania złoża przedsiębiorca będzie mógł dokonywać w formie dodatku. Organ koncesyjny w terminie 2 miesięcy od dnia jego otrzymania, po zasięgnięciu opinii dyrektora właściwego okręgowego urzędu górnictwa, zawiadomi przedsiębiorcę o przyjęciu dodatku bez zastrzeżeń, a w razie gdy dodatek nie spełni wymogów ustawy lub ujęte w nim zmiany będą nieuzasadnione, może w drodze decyzji zażądać od przedsiębiorcy zmiany lub uzupełnienia dodatku.

Ustawy prawo geologiczne i górnictwa nie będzie się stosować do ustalania geotechnicznych warunków posadowienia obiektów budowlanych bez wykonywania robót geologicznych, przy czym za robotę geologiczną uważa się wykonywanie wszelkich badań w ramach prac geologicznych na głębokości większej niż 6 metrów poniżej powierzchni terenu.

wykonywanie prac geologicznych przy użyciu materiałów wybuchowych oraz likwidację wyrobisk po tych badaniach.

Uściślono definicję pojęcia „teren górniczy”, ustalając, że jest to przestrzeń objęta przewidywanymi szkodliwymi wpływami robót górniczych zakładu górniczego. Przyjęto, że miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu górniczego może określać obiekty lub obszary, dla których z uwagi na ochronę oznaczonych dóbr wyznaczać się będzie filar ochronny. Wyznaczenie granic filara ochronnego w złożu następować będzie w trybie sporządzania projektu zagospodarowania złoża. Dopuszczono dokonywanie w razie zmiany naturalnych lub technicznych warunków wydobywania kopaliny, zmian w planie ruchu zakładu górniczego, przy czym jeżeli zmiana nie spowoduje wpływu na środowisko wraz z obiektami budowlanymi, nie będzie się wymagać przedłożenia przez przedsiębiorcę opinii właściwego wójta, burmistrza albo prezydenta miasta.

Projekt zawiera delegację dla ministra właściwego do spraw gospodarki, który w porozumieniu z ministrem do spraw środowiska określi w drodze rozporządzenia rodzaje dokumentacji mierniczo-geologicznej, jaką jest obowiązany posiadać przedsiębiorca, sposób oraz terminy jej sporządzania i uzupełniania, zakres obowiązku udostępniania dokumentacji właściwym organom, a także zasady i tryb postępowania z dokumentacją po likwidacji zakładu górniczego oraz jej udostępniania.

Organami administracji geologicznej w myśl projektu ustawy są: minister właściwy do spraw środowiska, wojewodowie i starostowie. Funkcje organów nadzoru górniczego pełnić będą: Prezes Wyższego Urzędu Górniczego i dyrektorzy okręgowych urzędów górniczych oraz specjalistycznych urzędów górniczych. Organy te sprawować będą nadzór nad ruchem zakładów górniczych wydobywających kopaliny podstawowe i pospolite. Zakres nadzoru górniczego poszerzony został o sprawy rekultywacji i zagospodarowania terenów po działalności górniczej. Do kompetencji Prezesa Wyższego Urzędu Górniczego należeć też będzie gromadzenie i archiwizacja dokumentacji mierniczo-geologicznej zlikwidowanych zakładów górniczych oraz udostępnianie tej dokumentacji na zasadach określonych w przepisach o dostępie do informacji o środowisku.

3. Problemy zagospodarowania przestrzennego terenów górniczych

Tryb i sposób ustalania warunków zabudowy i zagospodarowania terenu określa ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. o zagospodarowaniu przestrzennym. Ustalenia warunków zabudowy i

zagospodarowania terenu dla obiektów wymagających uzyskania pozwolenia na budowę dokonuje w drodze decyzji na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wójt, burmistrz lub prezydent miasta. W decyzji tej określa się w między innymi warunki wynikające z przepisów szczególnych. Należą do nich warunki geologiczne i górnictwa. Rozmaitość tych warunków oraz wymagany na potrzeby projektowania budowlanego stopień szczegółowości uniemożliwiają dokonanie wyczerpującego ich zapisu w treści planu miejscowego. Ze względów bezpieczeństwa powszechnego określenie warunków geologicznych i górniczych powinno następować bezpośrednio przed opracowaniem projektu budowlanego, w oparciu o dane aktualnego rozpoznania geologicznego.

Wspomniana ustawa o zagospodarowaniu przestrzennym wprowadziła zmiany w zakresie uczestnictwa organów nadzoru górniczego w procedurach towarzyszących realizacji inwestycji na terenach górniczych. Zmiany te przeniosły na inny etap procesu budowlanego uzgadnianie inwestycji na terenach górniczych oraz wyznaczyły nowe zasady ustalania warunków zabudowy i zagospodarowania terenu w odniesieniu do terenów zamkniętych zakładu górniczego. Zniesiono obowiązek uzgadniania z organami nadzoru górniczego udzielania zezwoleń na wznoszenie lub przebudowę w granicach terenu górniczego trwałych budowli i urządzeń. Wprowadzono zapis, wedle którego decyzje o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu w odniesieniu do terenów górniczych mogą być wydane po uzgodnieniu z właściwym organem nadzoru górniczego. Umożliwia to wprowadzenie na etapie projektowania budowlanego bezpiecznych z uwagi na wpływy górnicze rozwiązań konstrukcyjnych.

Uzgodnień decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu dyrektor okręgowego urzędu górniczego dokonuje w formie postanowienia, wyłącznie na żądanie organu prowadzącego postępowanie (wójta, burmistrza lub prezydenta miasta). Przy dokonywaniu uzgodnień organy nadzoru górniczego zasięgają u przedsiębiorcy informacji o warunkach geologiczno-górnictwa zakładu górniczego. W postanowieniu uzgadniającym podaje się wyłącznie informacje o istniejącym i przewidywanym stanie środowiska na terenie wnioskowanej inwestycji, a także o procesach zachodzących w górotworze w związku z działalnością górniczą, które powinny być wzięte pod uwagę w projekcie budowlanym. Nie ustala się natomiast warunków technicznych budowy ani sposobu zabezpieczeń przed wpływami górniczymi, gdyż leży to w kompetencji organu administracji architektoniczno-budowlanej i projektanta.

Równocześnie z nowelizacją prawa geologicznego i górniczego nowelizowane są inne elementy porządku prawnego w zakresie związanym z ochroną środowiska. Projektowana ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym przewiduje daleko idące zmiany zarówno w sferze planistycznej, jak i proceduralnej. Znosi pojęcie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. W odniesieniu do zagadnień interesujących przedsiębiorców górniczych oraz organy nadzoru górniczego, ustawa stanowi, że ustalenie przeznaczenia terenu oraz lokalizacja przedsięwzięć celu publicznego dokonywane będą w *planie rozwoju przestrzennego gminy*, określenie zaś zasad zagospodarowania terenu i warunków jego zabudowy – w *planie lokalnym*.

Plan rozwoju przestrzennego gminy obejmie obszar w granicach administracyjnych gminy. Plan ten ma charakter obligatoryjny, uchwała go rada gminy. Uwzględni w szczególności występowanie złóż kopalin i zasobów wód podziemnych. W celu określenia szczegółowych zasad zagospodarowania terenu i sformułowania obowiązujących na nim warunków zabudowy rada gminy podejmie uchwałę o przystąpieniu do sporządzania planu zabudowy. W planie zabudowy usytuowanym na terenie górnicyzm określi się również wymagania wynikające z potrzeb ochrony środowiska i obiektów budowlanych przed wpływami robót górniczych.

Projekt ustawy wprowadza trzy drogi lokalizacji inwestycji. Drogą podstawową jest opracowanie planu lokalnego. Plan ten ma być bezpośrednią podstawą wydania pozwoleń na budowę. Druga droga dotyczy inwestycji publicznych, dla których ustawa o gospodarce nieruchomościami dopuszcza stosowanie procedury wywłaszczenia. Droga trzecia dotyczy innych inwestycji w sytuacji braku planu lokalnego. Wymaga ona ustalenia w formie decyzji warunków zabudowy i zagospodarowania terenu. W odniesieniu do inwestycji lokalizowanych na terenie górnicyzm każda z wymienionych procedur przewiduje uzgodnienie z właściwym organem nadzoru górniczego.

Projekt ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym przewiduje istotną zmianę w ustawie – Prawo geologiczne i górnicze, polegającą na zniesieniu obowiązku sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu górnicyzm, i wprowadzeniu w to miejsce obowiązku każdorazowego uzgadniania z organem nadzoru górnicyzm decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania dla inwestycji sytuowanych na terenie górnicyzm. Wskazywanie zaś dóbr i obszarów, które należy chronić przed wpływami robót górniczych za pomocą filarów ochronnych, może następować w planie rozwoju przestrzennego gminy. Plan ten zapewni jednocześnie integrację wszelkich działań

podejmowanych w granicach terenu górniczego w celu wykonania uprawnień określonych w koncesji.

Pilnego uregulowania wymagają potrzeby przyszłego zagospodarowania przestrzennego terenów tzw. „pogórnicznych”, na których zaprzestano wydobywania kopalin i zlikwidowano zakład górniczy. Za niezbędne uważa się stworzenie w ramach restrukturyzacji górnictwa systemu informacji o terenie pogórnicznym, spójnego z krajowym systemem informacji o terenie. System taki tworzony jest obecnie w Wyższym Urzędzie Górniczym na bazie przejmowanej przez ten urząd dokumentacji mierniczo-geologicznej zlikwidowanych zakładów górniczych.

4. Ochrona środowiska w nadzorze urzędów górniczych

Urzędy górnicze sprawują nadzór i kontrolę nad ruchem zakładów górniczych, a także przy wykonywaniu określonych prawem robót geologicznych. W ramach istniejących uprawnień prowadzą nadzór nad wykonywaniem obowiązków w zakresie gospodarki złożem, ochrony środowiska, zapobiegania szkodom powodowanym ruchem zakładów górniczych oraz wykonują specjalistyczny nadzór budowlany w dziedzinie górnictwa.

Nadzór i kontrola nad gospodarką złożem prowadzona jest na etapie wykonywania robót górniczych w procesie wydobywania kopalin podstawowych. Kryterium oceny prawidłowości wykorzystania kopaliny są ustalenia zawarte w koncesji i w projekcie zagospodarowania złoża; przede wszystkim wymogi bezpieczeństwa powszechnego, bezpieczeństwa pracy i ochrony środowiska. W toku nadzoru i kontroli nad gospodarką złożami egzekwowane są przede wszystkim:

- zgodność zamierzeń eksploatacyjnych zawartych w przedkładanych do zatwierdzenia planach ruchu z warunkami określonymi w umowach o ustanowienie użytkownika górniczego, koncesjach i projektach zagospodarowania złoża,
- zgodność wykorzystania zasobów złóż z zatwierdzonymi planami ruchu,
- wyprzedzające rozpoznanie złoża, w szczególności warunków geologiczno – inżynierskich i hydrogeologicznych oraz występujących zagrożeń naturalnych,
- prawidłowość sporządzania i terminowość uzupełniania dokumentacji mierniczo – geologicznej,
- poprawność merytoryczna i formalnoprawna prowadzenia ewidencji zasobów złóż,

- rozliczanie zasobów oraz ochrona niewykorzystanych części złóż w likwidowanych zakładach górniczych.

Uprawnienia i obowiązki przedsiębiorcy prowadzącego działalność regulowaną prawem geologicznym i górniczym określa koncesja. Ustala ona w szczególności przestrzeń, w której działalność ta może być prowadzona: obszar górniczy i teren górniczy. Realizując postanowienia art. 25 ustawy - Prawo geologiczne i górnicze, Prezes Wyższego Urzędu Górniczego uzgadnia z organami koncesyjnymi granice obszarów górniczych oraz granice terenów górniczych. Uzgadniając wspomniane granice, organ bada prawidłowość ich wyznaczenia z uwagi na granice udokumentowania złoża, zasięg przewidywanych wpływów górniczych oraz wymogi ochrony środowiska.

Podstawę prowadzenia racjonalnej, bezpiecznej i przyjaznej dla środowiska eksploatacji złoża stanowi dokumentacja mierniczo-geologiczna. Związane z tą dokumentacją zadania nadzoru górniczego obejmują w szczególności:

- stwierdzanie kwalifikacji i uprawnień osób do wykonywania czynności mierniczego górniczego i geologa górniczego,
- kontrolę posiadania i terminowego uzupełniania dokumentacji mierniczo-geologicznej zakładu górniczego oraz należytego jej zabezpieczenia,
- archiwizację dokumentacji mierniczo-geologicznej zlikwidowanych zakładów górniczych.

W celu zapewnienia bezpieczeństwa powszechnego na terenach pogórnich podjęło działalność utworzone przy Wyższym Urzędzie Górniczym Centrum Dokumentacji Mierniczo-Geologicznej Zlikwidowanych Zakładów Górniczych. Centrum gromadzi i zabezpiecza dokumentację mierniczo-geologiczną przed zniszczeniem oraz udostępnia ją właściwym organom i zainteresowanym stronom na cele związane z zagospodarowaniem powierzchni po zaprzestaniu eksploatacji górniczej, a także na potrzeby związane z dochodzeniem roszczeń z tytułu szkód pochodzenia górniczego.

Wykonując funkcje organów specjalistycznego nadzoru budowlanego w dziedzinie górnictwa, organy nadzoru górniczego wydają pozwolenia na budowę i rozbiórkę obiektów usytuowanych na terenie zamkniętym zakładu górniczego, a także pozwolenia na użytkowanie obiektów. Stwierdzają kwalifikacje osób dozoru ruchu zakładu górniczego w specjalności budowlanej. Opiniują i uzgadniają miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

W ramach nadzoru nad gospodarką odpadami zwraca się szczególną uwagę na grupę odpadów powstających przy poszukiwaniu, wydobywaniu i wzbogacaniu kopalin.

Nadzorowane zakłady górnicze wytworzyły w 1999 roku łącznie 87,2 mln Mg odpadów, z czego 55% stanowią odpady górnictwa węgla kamiennego. W ostatnich latach przychód odpadów własnych w górnictwie utrzymywał się na poziomie około 80,0 mln Mg, a wykorzystanie odpadów w celach przemysłowych wahało się w granicach od 6,9 do 8,1 mln Mg. Likwidacja kopalń węgla kamiennego spowodowała zmniejszenie ilości wytwarzanych odpadów. Stawianie jednak coraz wyższych wymogów jakości węgla powoduje zwiększenie ilości najbardziej uciążliwych frakcji odpadów powstających w procesach wzbogacania i odsiarczania surowca.

W zakładach górniczych, poza odpadami własnymi, wykorzystywane są również odpady obce, pochodzące spoza górnictwa, głównie z energetyki zawodowej. Odpady te są stosowane przede wszystkim w profilaktyce przeciwpożarowej bądź jako materiał podsadzkowy do likwidacji wyrobisk oraz do doszczelniania zrobów powstałych w wyniku eksploatacji zawałowej.

Gospodarkę wodno-ściekową zakładów górniczych nadzorowano w zakresie prawidłowości sporządzania bilansu wodnego, zgodności prowadzonej gospodarki wodnej z obowiązującymi przepisami oraz warunkami określonymi w pozwoleniach wodnoprawnych dotyczących korzystania z wód, a w szczególności poboru wód kopalnianych i ich wykorzystania oraz odprowadzania wód kopalnianych do środowiska.

W zakresie ochrony środowiska przed promieniowaniem jonizującym, pochodzącym głównie z substancji zawartych w zanieczyszczonych wodach kopalnianych, nadzorowano działania przedsiębiorców polegające w szczególności na wdrożeniu metod oczyszczania wód radowych, polegających na wytrącaniu radu z wód poprzez doprowadzenie do mieszania się wód kopalnianych o odpowiednim składzie chemicznym (KWK "Silesia") lub poprzez dodawanie środków chemicznych (KWK "Krupiński" i "Marcel") oraz na uruchomieniu systemu oczyszczania z radu wód z poziomu 650 w KWK "Piaś".

Ważnym kierunkiem proekologicznych działań urzędów górniczych jest współpraca z Narodowym Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Zgodnie z postanowieniami ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska Prezes Wyższego Urzędu Górniczego opiniuje zasadność wniosków przedsiębiorców o dofinansowanie ze środków NFOŚiGW zadań inwestycyjnych o charakterze proekologicznym. W ramach inspekcji kontroluje się zaawansowanie prac i zakres realizacji przedsięwzięć. Do ważniejszych realizowanych aktualnie tą drogą zadań zaliczyć należy:

- rekultywację stawu osadowego zawierającego odpady przerobcze po byłych zakładach produkcji koncentratów uranowych i byłej kopalni rud uranowych w Kowarach,

- rekultywację terenów po składowaniu keku w Kopalni Siarki „Machów”,
- neutralizację ziemi zanieczyszczonej siarką i jej pochodnymi z pól rekultywowanych w Jeziórku,
- budowę oczyszczalni wód osadowych zrzucanych ze składowiska „Żelazny Most” do rzeki Odry,
- rekultywację leśną wyrobisk poeksploatacyjnych Kopalni Piasku „Szczakowa” w Jaworznie,
- modernizację instalacji wody pitnej w KWK Rydułtowy,
- utylizację wód zasolonych w Kopalni Soli „Wieliczka”,
- budowę zbiornika w zamkniętym obiegu wód technologicznych wykorzystywanych w procesie płukania kwarcytu w kopalni „Bukowa Góra”,
- instalację zatłaczania słonych wód KWK „Jaworzno” do utworów górnośląskiej serii piaskowcowej,
- budowę zakładu wzbogacania miałow energetycznych na terenie KWK „Ziemowit” w Łędzinach.

5. Ochrona obiektów budowlanych na terenach górniczych

Specjalistycznym nadzorem budowlanym w dziedzinie górnictwa objętych jest w polskim przemyśle wydobywczym 7760 obiektów budowlanych. W 1999 roku wzniesionych zostało 113 obiektów budowlanych usytuowanych na terenach zamkniętych zakładów górniczych. W drodze rozbiórki zlikwidowano 253 obiekty. Urzędy górnicze przeprowadzały inspekcje obiektów budowlanych usytuowanych na terenach zamkniętych zakładów górniczych. Kontrolowano sposób wykonywania robót budowlano-montażowych, stan techniczny obiektów oraz wykonywanie obowiązków w zakresie utrzymania obiektów. Inspekcje obejmowały również prowadzenie robót rozbiórkowych w obiektach likwidowanych zakładów górniczych.

W celu zapobieżenia szkodom w obiektach budowlanych wznoszonych na terenach górniczych, poprzez odpowiednie ich zabezpieczenie na wpływy eksploatacji górniczej, dyrektorzy okręgowych urzędów górniczych dokonują uzgodnień warunków zabudowy i zagospodarowania dla tych inwestycji. Wójtom, burmistrzom i prezydentom miast wydawanych jest rocznie około 12 tysięcy postanowień określających geologiczne i górnicze warunki posadowienia obiektów.

W odniesieniu do autostrad projektowanych na terenach górniczych, w związku z tym, że nie dotyczy ich wymóg uzgadniania z organami nadzoru górniczego warunków geologicznych i górniczych, doprowadzono do przyjęcia zasady dokonywania bezpośrednich uzgodnień projektantów z przedsiębiorcami górniczymi. Nastąpiło zbliżenie stanowisk zainteresowanych stron w kwestii budowy autostrad przez tereny górnicze kopalń węgla kamiennego. Dostrzeżono potrzeby wynikające z ograniczeń, jakie niesie dla górnictwa lokalizacja autostrad na złożu oraz konieczność dokonania przez budowniczych niezbędnych uzgodnień z przedsiębiorcami posiadającymi koncesje na wydobywanie kopaliny. Rozpoczął prace powołany przez Wojewodę Śląskiego zespół koordynujący budownictwo drogowe z eksploatacją górniczą. Rozważana jest korekta trasy autostrady A1, polegająca na wyprowadzeniu jej poza uznane za bilansowe złożo węgla kamiennego.

W ramach realizacji strategii działania urzędów górniczych wypracowane zostały przez zespół pracowników Głównego Instytutu Górnictwa i Instytutu Techniki Budowlanej dwa istotne dla ochrony obiektów budowlanych i zapewnienia bezpieczeństwa powszechnego na terenach górniczych dokumenty o charakterze wytycznych technicznych:

- zasady oceny możliwości prowadzenia podziemnej eksploatacji górniczej z uwagi na ochronę obiektów budowlanych (Kwiatk 2000),
- wymagania techniczne dla obiektów budowlanych wznoszonych na terenach górniczych.

Dokumenty te zostały zaopiniowane pozytywnie przez Komisję ds. Ochrony Powierzchni przy WUG i zalecone do stosowania w praktyce. Wprowadzają one jednolite kryteria oceny dopuszczalności podziemnej eksploatacji górniczej pod obiektami budowlanymi z uwagi na powodowane tą eksploatacją deformacje ciągle podłoża. Określają zakres koniecznych do zastosowania zabezpieczeń obiektów wznoszonych na terenach górniczych.

6. Problemy ochrony środowiska związane z likwidacją zakładów górniczych

Z procesami likwidacji kopalń wiążą się liczne, specyficzne dla tego etapu działalności górniczej zagrożenia ekologiczne. Zalicza się do nich (Goszcz 1999) zagrożenia spowodowane:

- występowaniem wyrobisk łączących powierzchnię z podziemną częścią kopalni,
- występowaniem terenów płytkiego kopalnictwa,

- występowaniem składowisk odpadów,
- zmianami stosunków wodnych,
- degradacją powierzchni ziemi.

Prawo geologiczne i górnictwo zobowiązuje przedsiębiorcę w razie likwidacji zakładu górnictwa zabezpieczyć lub zlikwidować wyrobiska górnictwa oraz obiekty i urządzenia zakładu górnictwa, zabezpieczyć nie wykorzystaną część złoża kopaliny i sąsiednie złoża kopaliny oraz przedsięwziąć środki niezbędne w celu ochrony wyrobisk sąsiednich zakładów górnictwa, a także poszczególnych elementów środowiska. Sposób wykonania tych obowiązków ustalony zostaje w planie ruchu likwidowanego zakładu górnictwa. Plan ten wymaga uzgodnienia z właściwym wójtem, burmistrzem lub prezydentem miasta. Uzgodnienie następuje w formie postanowienia i jest wiążące dla organu nadzoru górnictwa, który zatwierdza planu ruchu.

W planie ruchu likwidowanego podziemnego zakładu górnictwa, w jego części podstawowej określa się wpływ likwidacji zakładu górnictwa na środowisko oraz znajdujące się na powierzchni obiekty i urządzenia. Dodatkowo należy do planu dołączyć inwentaryzację gruntów poddanych wpływom działalności górnictwa oraz przewidywany zakres i terminy wykonania prac rekultywacyjnych. W części szczegółowej plan ruchu likwidowanego zakładu górnictwa powinien określać zamierzenia w zakresie ograniczenia i usuwania ujemnych wpływów działalności zakładu górnictwa. W końcowej fazie żywotności kopalni realizowane są wymagane przepisami procedury formalnoprawne, które obejmują między innymi:

- sporządzenie projektu zagospodarowania złoża kopalni likwidowanej i zatwierdzenie go przez organ koncesyjny,
- uzgodnienie planu ruchu z organami samorządu terytorialnego postanowieniem wójta, burmistrza lub prezydenta miasta,
- zatwierdzenie planu ruchu likwidowanego zakładu górnictwa decyzją organu nadzoru górnictwa,
- rozbiórkę obiektów budowlanych zakładu górnictwa w oparciu o pozwolenie organu specjalistycznego nadzoru w dziedzinie górnictwa,
- rekultywację terenu w oparciu o decyzję starosty zaopiniowaną przez dyrektora okręgowego urzędu górnictwa,
- stwierdzenie wygaśnięcia koncesji decyzją organu koncesyjnego,
- archiwizację dokumentacji mierniczo-geologicznej zlikwidowanego zakładu górnictwa.

Likwidacja kopalń wymaga stosowania indywidualnych, odmiennych od powszechnie występujących w kopalniach, rozwiązań technicznych. Aby ocenić prawidłowości tych rozwiązań organy nadzoru górniczego zasięgają opinii komisji powołanych przez Prezesa Wyższego Urzędu Górniczego. W zależności od potrzeb rozwiązania przedkładane są:

- Komisji do spraw Likwidacji Zakładów Górniczych i Gospodarki Odpadami,
- Komisji do spraw Zagrożeń Metanowych, Pożarowych, Wybuchem Pyłu Węglowego oraz Przewietrzania i Klimatyzacji Kopalń,
- Komisji do spraw Zagrożeń Wodnych w Podziemnych Zakładach Górniczych,
- Komisji do spraw Ochrony Powierzchni,
- Komisji do spraw Tapań w Zakładach Górniczych Wydobywających Węgiel Kamienny.

Rządowy program reformowania górnictwa węgla kamiennego przewiduje na lata 1998-2002 realizację wielu przedsięwzięć inwestycyjnych mających na celu poprawę stanu środowiska oraz ograniczenie występowania szkód. Efektem realizacji tych przedsięwzięć będzie w szczególności:

- utylizacja i zagospodarowanie 1240 t/d soli z wód dołowych,
- zagospodarowanie odpadów powęglowych na dole w ilości 2620 tys. t/r,
- rekultywacja i zagospodarowania gruntów po działalności przemysłowej w ilości 150 ha rocznie,
- zahamowanie narastania zaległości w usuwaniu szkód.

Realizacja wspomnianych zadań wymaga wydatkowania przez spółki węglowe i kopalnie samodzielne środków w łącznej wysokości 814 mln zł. W korekcie programu rządowego przyjętej przez Radę Ministrów w grudniu 1999 roku przyjęto, że powodem podjęcia decyzji o likwidacji kopalni może być także niemożność sprostania przez kopalnię wymaganiom ochrony środowiska w horyzoncie czasowym do roku 2005. W ramach programu reformy górnictwa Rząd RP rozpoczął realizację kompleksowego studium, mającego na celu przeanalizowanie programów działań na rzecz ochrony środowiska przewidzianych w biznesplanach oraz planach techniczno-ekonomicznych spółek węglowych.

Nie jest ze względów technicznych i ekonomicznych możliwe, aby w terminie określonym w decyzji o likwidacji zakładu górniczego naprawić wszystkie wyrządzone wieloletnią działalnością górniczą szkody w środowisku, w obiektach budowlanych, w gruntach rolnych i leśnych itd. oraz w pełni uzdatnić teren na potrzeby przyszłego zagospodarowania. Proces restytucji dóbr jest procesem długotrwałym i musi postępować sukcesywnie, w miarę postępu technicznego oraz rozwoju infrastruktury miast i gmin. Zatem

ważne jest, aby w pierwszej kolejności zabezpieczyć pod względem dokumentacyjnym przyszłe potrzeby użytkowników terenów pogórnich.

Likwidacja kopalń stwarza problemy natury technicznej dla przyszłego zagospodarowania terenów. Obiekty budowlane wznoszone na tych terenach wymagać będą stosowania określonych zabezpieczeń przed wpływami wynikającymi z reaktywacji starych zrobów, zwłaszcza po dawnej płytkiej eksploatacji. Lokalizacja obiektów na terenach przekształconych przez działalność górnictwa poprzedzona być musi kosztownymi badaniami przydatności podłoża (badania geologiczne i geofizyczne). Obowiązek ten, wraz z kosztami obciążał będzie w przyszłości budżety gmin. W związku z powyższym zachodzi potrzeba stworzenia spójnego systemu informacji o terenie górnictwa, opartego na danych z dokumentacji mierniczo-geologicznej likwidowanych kopalń.

7. Podsumowanie

Wymogi ochrony środowiska stają się we współczesnej dobie istotnym determinantem działalności górnictwa. Formułowane są one w ramach przewidzianych prawem procedur administracyjnych, na wszystkich etapach tej działalności, poczynając od udzielenia koncesji, aż do całkowitej likwidacji zakładu górnictwa. Tryb i sposób postępowania w ramach poszczególnych procedur określają przepisy rozproszone w wielu różnych aktach prawnych, w szczególności:

- w sprawach o udzielenie koncesji na wydobywanie kopaliny – w ustawie *Prawo geologiczne i górnicze*,
- w sprawach ocen oddziaływania na środowisko – w ustawie *o ochronie i kształtowaniu środowiska*,
- w sprawach budowy i rozbiórki obiektów budowlanych zakładu górnictwa – w ustawie *Prawo budowlane*,
- w sprawach sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego terenów górnictwa – w ustawie *o zagospodarowaniu przestrzennym*,
- w sprawach wyznaczenia terenów zamkniętych zakładu górnictwa – w ustawie *Prawo geodezyjne i kartograficzne*,
- w sprawach składowania odpadów – w ustawie *o odpadach*,

- w sprawach o ustalenie kierunku rekultywacji terenów zdegradowanych – w ustawie *o ochronie gruntów rolnych i leśnych*,
- w sprawach korzystania z wód – w ustawie *prawo wodne*,
- w sprawach archiwizacji dokumentacji mierniczo-geologicznej – w ustawie *o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach*.

Realizacja określonych w stosownych decyzjach właściwych organów wymogów ochrony środowiska egzekwowana jest w trybie nadzoru górniczego, poprzez uwzględnienie ich w planach ruchu zakładów górniczych, a następnie poprzez kontrolowanie zgodności prowadzenia ruchu zakładu górniczego z zatwierdzonym planem.

Likwidacja zakładu górniczego generuje specyficzne dla tej fazy działalności przedsiębiorcy zagrożenia środowiska. Przeciwdziałanie tym zagrożeniom wymaga wyprzedzającej identyfikacji, rozpoznania, a niejednokrotnie przeprowadzenia odpowiednich badań naukowych. Dotyczy to między innymi zakresu badań zmierzających do opracowania skutecznej profilaktyki ograniczania dopływu gazów niebezpiecznych do strefy przypowierzchniowej oraz aktywnego i pasywnego zwalczania nagromadzeń tych gazów na powierzchni likwidowanych kopalń. Dokumentacja mierniczo-geologiczna zlikwidowanych kopalń powinna być gromadzona i archiwizowana na trwałych nośnikach pamięci, zabezpieczana przed zniszczeniem oraz udostępniana właściwym organom i zainteresowanym stronom na cele związane z ochroną i kształtowaniem środowiska, zagospodarowaniem przestrzennym, a także z dochodzeniem roszczeń z tytułu szkód pochodzenia górniczego.

Równoległe z nowelizacją prawa geologicznego i górniczego zmieniane są i tworzone nowe, wzajemnie w obszarze regulacji dotyczących działalności górniczej powiązane ustawy. Relacje wzajemne dotyczą sfery ochrony i kształtowania środowiska, planowania przestrzennego, budownictwa na terenach górniczych i ochrony zasobów złoża. Konieczne jest skoordynowanie działań legislacyjnych w przedmiotowym zakresie, tak aby wyeliminować sytuacje kolizyjne, ograniczające skuteczność obowiązującego prawa.

LITERATURA

1. BRADECKI W.: Uwarunkowania prawne działalności wydobywczej po roku 2000. Bezpieczeństwo pracy i ochrona środowiska w górnictwie nr 5/2000.

2. Goszcz A.: Zagrożenia ekologiczne w procesie likwidacji kopalń. Wiadomości Górnicze nr 12/1999.
3. Ostrowski J.: Ochrona środowiska na terenach górniczych. BSEP. Kraków 1998.
4. Paździorek G.: Dostosowanie prawa polskiego do prawa Unii Europejskiej w dziedzinie ochrony środowiska a podziemna eksploatacja kopalin – zarys problematyki. Materiały IGSME PAN: Warsztaty 2000.
5. Kwiatek J. (red.): Zasady oceny możliwości prowadzenia podziemnej eksploatacji górniczej z uwagi na ochronę obiektów budowlanych. Główny Instytut Górnictwa. Katowice 1999.

Recenzent: Dr inż. Piotr Trzcionka

Abstract

Requirements of environmental protection take now predominant position on the list of conditions determining possibility of economic activity carrying on, including also mining activity. The requirements prejudge the need for amendments on a lot of legal acts, mainly in view of the need for their adaptation to European Union standards. Together with other acts, a project of change of Geological and Mining Law is now worked by Polish Parliament. The project contains important modifications of legal solutions in the area of entrepreneur's duties and rights referred to protection of mineral resources, public safety and environmental protection in the course of mine activity.

At the same time when amendment to Geological and Mining Law proceeds, there are being improved another bills or new ones are being established interrelated one to another in reference to mining activity. The interrelations refers to environmental protection, land planning and building constructing in waste lands as well as to mineral resources protection. There is a need for legal activities coordination in these areas to eliminate conflicts influenced efficiency of the law.

Closure of mine creates specifically for this phase of entrepreneur's activity threats for the environment. To neutralize these threats the getting ahead identification and recognition, and – sometimes – scientific investigations of them are needed. It refers to – among the others – the scope of investigations tending towards development of preventive methods for decreasing of mine gases migration to the surface as well as for active or passive removing of the gases collected by surface infrastructure placed above the mine workings abandoned. Surveing-geological documentation of mines abandoned should be gathered and then registered at permanent memory carriers, protected against destruction as well as opened to the public for purposes of environmental protection, land planning and mining damages vindications.